

Η ΤΙΜΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Ἡ Ἀγία Βαρβάρα, σύμφωνα μέ μελετητή τοῦ βίου της, εἶναι «μία τῶν δημοφιλεστέρων Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας, κατέχουσα ἰδιαιτέραν θέσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ».¹ Τό νεαρό τῆς ἡλικίας της, ἡ ὠραιότητα καί ἡ πνευματική της καλλιέργεια, τό θάρρος πού ἐπέδειξε ἐνώπιον τοῦ εἰδωλολάτρη πατέρα της καί τῶν χριστιανομάχων ἀρχῶν τῆς ἐποχῆς (3ος αἰ.) καί ἡ παρρησία, μέ τήν ὁποία ὁμολόγησε πίστη στόν Χριστό, συνέτειναν ὥστε νά περιβληθεῖ, ἀπό τά πρῶτα χρόνια τοῦ μαρτυρίου, μέ ἰδιαίτερη ἀγάπη ἀπό τόν λαό. Ἐκκλησίες καί μοναστήρια ἀφιερώθηκαν στή χάρη της, εἰκόνες της ἀγιογραφήθηκαν καί τοποθετήθηκαν σέ εἰκονοστάσια ναῶν καί ἰδιωτικά προσκυνητάρια, λαϊκές δοξασίες ἀναφέρονταν σέ θαυματουργικές παρεμβάσεις της καί πολλά ἄλλα.

Παρόμοια τιμή γνώρισε ἡ Ἀγία καί στήν Κύπρο, ἥδη ἀπό τά βυζαντινά χρόνια, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπό τήν ἐρειπωμένη καί ἄλλοτε διακοσμημένη μέ τοιχογραφίες βασιλική τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, τοῦ 8ου αἰῶνα, πού βρίσκεται στά νότια τοῦ χωριοῦ Κορόβια, στό ἀνατολικό ἄκρο τῆς κατεχόμενης ἀπό τά τουρκικά στρατεύματα εἰσβολῆς τοῦ 1974 Καρπασίας.² Ἐνδειξη τῆς ἀγάπης αὐτῆς τῶν Κυπρίων πρός τήν Ἀγία ἀποτελεῖ, ἐπίσης, ὁ μέγας ἀριθμός τῶν ναῶν πού

1) Ἰωάννη Ράμφου, «Βαρβάρα», Ὁρθόδοξη καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. Γ', Ἀθήνα 1963, σ. 608. Γιά τό συναξάρι τῆς Ἀγίας βλ. Ματθαίου Λαγγῆ, Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 19975, σ. 124-134.

2) Ἀθανασίου Παπαγεωργίου, «Βαρβάρα Ἀγίας Βασιλική, Κορόβια», Μεγάλη Κυπριακή Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 145.

τιμώνται στο όνομά της. Σύμφωνα με ανεπίσημη καταγραφή, πού έγινε τό 1946, υπήρχαν τότε στην Κύπρο 1621 ναοί, 27 από τούς οποίους ήταν αφιερωμένοι στη χάρη της. Από τίς Άγίες γυναίκες, πού τιμώνται στην Κύπρο, προηγούντο σέ αριθμό ναών αὐτῶν τῆς Ἀγίας Βαρβάρας μόνο ἡ Θεοτόκος, σύμβολο γιά τούς Χριστιανούς τῆς ἀγιότηας, τῆς ἀγνότηας καί τῆς μητρικῆς ἀγάπης, μέ 318 ναούς, ἡ προστάτιδα τῶν παιδιῶν Ἀγία Μαρίνα μέ 108 καί ἡ Ὁσιομάρτυς Ἀγία Παρασκευή μέ 70 ναούς.³ Μερικοί ἀπό τούς ναούς αὐτούς εἶναι οἱ κυρίως ναοί χωριῶν, ὅπου ἡ Ἀγία θεωρεῖται προστάτης τῶν κατοίκων, ὅπως γιά παράδειγμα στην Ἀγία Βαρβάρα, στό Καϊμακλί καί στόν Οἶκο τῆς Λευκωσίας, στην Ἀγία Βαρβάρα, στην Ἀρμου καί στη Σαλαμιοῦ τῆς Πάφου, καθώς καί στό Ζακάκι τῆς Λεμεσοῦ.⁴

Ὅρισμένοι ἀπό τούς ναούς τούς αφιερωμένους στην Ἀγία Βαρβάρα ἀνάγονται σέ παλαιότερες ἐποχές, ἄλλοι ἀνηγέρθησαν στά νεότερα χρόνια, ἐνῶ μερικοί, ὅπως στό Καϊμακλί καί στόν Οἶκο, κτίστηκαν στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα στή θέση προγενέστερου,⁵ ἐνδειξη τῆς διαχρονικῆς τιμῆς τῆς Ἀγίας στό νησί. Ἀπό τούς παλαιότερους ναούς, πού εἶναι αφιερωμένοι στην Ἀγία Βαρβάρα, ξεχωριστό ναοδομικό καί εἰκονογραφικό ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο, πού βρίσκονται στά χωριά Σωτήρα καί Περιστερώνα. Ὁ μέν ναός τῆς Σωτήρας ἔχει ὀξυκόρυφη καμάρα, περίθυρο καί γωνιαῖες ὑδρορροές, χαρακτηριστικά δείγματα τοῦ ὑστερογοτθικοῦ

3) Ὑπῆρχαν, ἐπίσης, ἔξι Ἅγιοι μέ περισσότερους ἀπό 27 ναούς: οἱ Γεώργιος (315), Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (93), Νικόλαος (79), Μάμας (66), Ἡλίας (56) καί Ἀνδρόνικος (41), ἐνῶ ἄλλοι 67 ἦταν αφιερωμένοι στούς Ἀρχαγγέλους Μιχαήλ καί Γαβριήλ καί 45 στόν Τίμιο Σταυρό (βλ. Νεοκλῆ Κυριαζῆ, «Ἅγιοι ἐν Κύπρῳ καί οἱ ναοί των», Ἀγάπη 3 (1946), σ. 21-22).

4) Ἱερᾶς Συνόδου Ἐκκλησίας Κύπρου, Ἑορτολόγιον. Τυπικαί Διατάξεις Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Λευκωσία 2006, σ. 455, 459, 469, 479-480, 484, 506, 518 καί 547.

5) Rupert Gunnis, Historic Cyprus. A Guide to its towns and villages, monasteries and castles, Nicosia 1936, σ. 241 καί 355.

ρυθμοῦ, καί ἀνάγεται στά τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα.⁶ Ὁ δέ ναός τῆς Περιστερώνας διασώζει τοιχογραφίες στὸν νότιο τοῖχο καί στήν ἀψίδα, πού χρονολογοῦνται στὸν 16ο αἰῶνα, ὅποτε τοποθετεῖται καί ἡ ἀνέγερσή του.⁷

Ἐκκλησίες τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, μερικές ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι σήμερα σέ ἐρειπώδη κατάσταση, ὑπάρχουν, ἐπίσης, στά χωριά Ἀργάκα, Ἀχέλλεια, Χρυσοχοῦ, Ἀμαργέτη, Ἀνώγυρα, Γουδί, Κοίλη, Λεμώνα, Πέγεια, Πόλη Χρυσοχοῦς, Στατός καί Στρουμπί τῆς ἐπαρχίας Πάφου,⁸ Ἀγρολάδου (17ος αἰ.),⁹ Ἀπλίκι,¹⁰ Γαληνή,¹¹ Κάμπος,¹² Λουτρός, Λουρουτζίνα¹³

6) Ἀθανασίου Παπαγεωργίου, «Βαρβάρας Ἀγίας ἐκκλησία, Σωτήρα», *Μεγάλη Κυπριακή Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 145· Οἰκονόμου Γεωργίου Ἰωάννου - Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου, *Σωτήρα Ἀμμοχώστου. Ἡ βυζαντινὴ κωμόπολη. Ἱστορία καί Τέχνη*, Λευκωσία 2002, σ. 59, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ ναός παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ στὴν κοινότητα τῆς Ἀγίας Νάπας, τὸ 1996. Ἄς σημειωθεῖ, ὅτι τοπικὴ παράδοση, πού διασώθηκε σέ χαρτογράφηση τῶν χρόνων τῆς Ἀγγλοκρατίας, ἀναφέρει, ὅτι στά χρόνια τῆς Ἐνετοκρατίας ἀποτελοῦσε τὸ καθολικὸ παρακείμενης Μονῆς (βλ. *Νεοκλῆ Κυριαζῆ, Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, Λάρνακα 1950, σ. 29).

7) Rupert Gunnis, *Historic Cyprus*, ὁ.π., σ. 379. Ἀθανασίου Παπαγεωργίου, «Βαρβάρας Ἀγίας ἐκκλησία, Περιστερώνα», *Μεγάλη Κυπριακή Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 145.

8) Γιά τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐκκλησιῶν στά χωριά αὐτὰ τῆς Πάφου βλ. Ἰωάννη Τσικνοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971, σ. 204.

9) Rupert Gunnis, *Historic Cyprus*, ὁ.π., σ. 149. George Jeffery, *A description of the historic Monuments of Cyprus, Nicosia* 1918, σ. 293. Στὸν κατάλογο τῶν τοπωνυμίων τοῦ νησιοῦ, ἡ τοποθεσία, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία, περιλαμβάνεται στά ὅρια τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Κοράκου (βλ. *Menelaos Christodoulou - Konstantinos Konstantinides, A complete gazetteer of Cyprus*, Nicosia 1987, σ. 8).

10) Νεοκλῆ Κυριαζῆ, *Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, ὁ.π., σ. 29.

11) *Menelaos Christodoulou - Konstantinos Konstantinides, A complete gazetteer*, ὁ.π., σ. 8. Ὁ Τζέφρυ θεώρησε ὅτι ἡ τοποθεσία, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία, ἀνῆκε στό γειτονικὸ χωριὸ Ἀμπελικοῦ (βλ. *George Jeffery, A description of the historic Monuments*, ὁ.π., σ. 193).

12) *Κυπριανοῦ Σάββα, Ὁ Κάμπος*, Λευκωσία 1997, σ. 50.

13) *Menelaos Christodoulou - Konstantinos Konstantinides, A complete gazetteer*, ὁ.π., σ. 8 καί 1515-1516, γιά ἀμφότερα τὰ χωριά Λουτρός καί Λουρουτζίνα.

καί Πάνω Πύργος¹⁴ τῆς Λευκωσίας, Κοιλάνι,¹⁵ Ἅγιος Τύχωνας τῆς Λεμεσοῦ καί Τόχνη τῆς Λάρνακας¹⁶, Ἀκανθοῦ (19ος αἰ.)¹⁷, Ἅγιος Ἀνδρόνικος, Ἀχνα, Πυργά, Τρίκωμο, Φρέναρος,¹⁸ Κώμη Κεπήρ¹⁹ καί Παραλίμνι τῆς Ἀμμοχώστου, Κερύνεια²⁰, Λάπηθος²¹ καί ἄλλοι. Ἐπίσης ὑπαρξὴ ἐκκλησίας ἀφιερωμένης στὴν Ἀγία, ἵχνη τῆς ὁποίας δέν διασώθηκαν, ὑποκρύπτουν πιθανότατα δασικὲς ἐκτάσεις μέ τὴν ὀνομασία Ἀγία Βαρβάρα στὴν Ἀγία Νάπα καί τὴν Κορόβια, καθὼς καί τοπωνύμια στὴ Λεμεσό καί στὰ χωριά Ἅγιος Εὐστάθιος, Ἅγιος Θεόδωρος καί Λειβάδια Καρπασίας, Πέρα καί Μελούσια.²²

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι στὴν Ἀγία Βαρβάρα εἶναι ἀφιερωμένα καί τὰ καθολικὰ δύο μοναστηριακῶν οἰκοδομημάτων, πού βρίσκονται στοὺς πρόποδες τοῦ Σταυροβουνίου καί στὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ Ἀργάκα τῆς Πάφου. Τό πρῶτο ἀποτελεῖ Μετόχιο τῆς Μονῆς Σταυροβουνίου καί εἶναι ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴ συντήρηση καί ἐπιβίωση τῆς μη-

14) Ἀνωνύμου, «Πάνω Πύργος», Μεγάλη Κυπριακὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. ΙΒ', Λευκωσία 1990, σ. 68.

15) Μαρούλας Γιασεμίδου Κάτζη, Κοιλάνι. Τό χωριό, ἡ ἱστορία καί ὁ κόσμος του, Λεμεσός 2005, σ. 104.

16) Menelaos Christodoulou - Konstantinos Konstantinides, A complete gazetteer, ὁ.π., σ. 8, 1338 καί 1640, γιὰ τὰ χωριά Ἅγιο Τύχωνα καί Τόχνη.

17) Παντελῆ Παντελίδη, Ἀκανθοῦ. Ἐκεῖ πού σμίγουν θρυλοὶ καί παραδόσεις, Λευκωσία 1984, σ. 236.

18) Menelaos Christodoulou - Konstantinos Konstantinides, A complete gazetteer, ὁ.π., σ. 7, 1316, 1383, 1613, 1643 καί 1658, γιὰ τὰ χωριά Ἅγιο Ἀνδρόνικο, Ἀχνα, Πυργά, Τρίκωμο καί Φρέναρος.

19) Ἀνωνύμου, «Κώμη Κεπήρ», Μεγάλη Κυπριακὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. Η', Λευκωσία 1988, σ. 140.

20) Ἱερᾶς Συνόδου Ἐκκλησίας Κύπρου, Ἑορτολόγιον. Τυπικαὶ Διατάξεις Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Λευκωσία 2006, σ. 455, 459, 469, 479-480, 484, 506, 518 καί 547, γιὰ τὸ Παραλίμνι καί τὴν Κερύνεια.

21) Ἀνωνύμου, «Λάπηθος», Μεγάλη Κυπριακὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. Η', Λευκωσία 1988, σ. 222.

22) Menelaos Christodoulou - Konstantinos Konstantinides, A complete gazetteer, ὁ.π., σ. 8.

τρικῆς Μονῆς. Διασώζει τοιχογραφίες, ἡ πρόσφατη συντήρηση καὶ ὁ καθαρισμός τῶν ὁποίων βοήθησαν στή χρονολόγησή τους στὸν 16ο αἰῶνα, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἀνάγεται καὶ ὁ ναός,²³ ὁπότε ἀναφέρεται ὀνομαστικά ἀπὸ τὸν Τσέχο περιηγητὴ Ὀλντριχ Πρέφατ, τὸ 1546.²⁴ Τὸ δεύτερο ἦταν μέχρι πρὶν μερικές δεκαετίες Μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου. Σώθηκαν μέχρι τίς μέρες μας ἡ ἐκκλησίᾳ του, πού ἀνακαινίστηκε στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, καθὼς καὶ μερικά ἀπὸ τὰ μοναστηριακά του κτίρια, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Γέροντες κάτοικοι ἀφηγοῦντο πρὶν ἀπὸ μερικές δεκαετίες, ὅτι ἡ παλαιότερη ἐκκλησίᾳ ἦταν κατάγραφη καὶ συνδεόταν τὴν περίοδο τῆς Λατινοκρατίας μέ τούς Φράγκους κατακτητὲς τοῦ νησιοῦ. Σύμφωνα μέ τοπικὴ παράδοση, πού κατέγραψε ὁ λόγιος δικηγόρος Λοῖζος Φιλίππου, ὁ Ἡγούμενος τοῦ Μετοχίου, ἁγιοταφίτης Ἱερομόναχος Σωφρόνιος, πρῶν ἱμάμης στήν Ἀγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως δημόσια ἐξομολογήθηκε τὴ νύκτα τῆς Ἀνάστασης τοῦ 1821, μαρτύρησε τὸν Ἰούλιο τοῦ ἔτους ἐκείνου, στή διάρκεια τῶν μεγάλων σφαγῶν πού ἐξαπέλυσε ὁ Τοῦρκος διοικητὴς Κουτσούκ Μεχμέτ στό νησί.²⁵

23) Γιά τὸ Μετόχιο τῆς Ἀγίας Βαρβάρας βλ. Ἱεῤς Μονῆς Σταυροβουνίου, *Ἡ Ἱερά Μονὴ Σταυροβουνίου. Ἱστορία - Ἀρχιτεκτονικὴ - Κειμήλια*, Λευκωσία 1998, σ. 189-193, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

24) «Ὡστόσο, στό μέσον περίπου τῆς ἀπόστασης [μέχρι τὴν κορυφή] ὑπάρχει μία μικρὴ ἐκκλησίᾳ στό ὄνομα τῆς Ἀγίας Βαρβάρας καὶ [ὑπάρχουν] μερικά σπίτια ὁλόγυρα καὶ ἐδῶ μπορέσαμε νὰ ξεκουραστοῦμε» (βλ. Ἀντρου Παυλίδη, *Ἡ Κύπρος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα ξένων ἐπισκεπτῶν της*, τ. Α', Λευκωσία 1993, σ. 296. Ἐπίσης βλ. Παύλου Φλουρέντζου, *Τὰ τσέχικα ὁδοιπορικά τῆς Ἀναγέννησης καὶ ἡ Κύπρος*, Λευκωσία 1977, σ. 14).

25) Λοῖζου Φιλίππου, «Ἐνας λησμονημένος Ἐθνομάρτυς. Ὁ ἡγούμενος Ἀγίας Βαρβάρας Σωφρόνιος», *Πάφος* 9 (1944), σ. 103-105. Στὸν Σωφρόνιο ἀναφέρονται, ἐπίσης, οἱ Τσικνόπουλλος καὶ Κυριαζῆς (βλ. Ἰωάννη Τσικνοπούλλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Πάφου*, ὁ.π., σ. 227· Νεοκλῆ Κυριαζῆ, Τσικνοπούλλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Πάφου*, ὁ.π., σ. 227· Νεοκλῆ Κυριαζῆ, *Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, ὁ.π., σ. 29-30. Γιά τὸ Μετόχιο τῆς Ἀγίας Βαρβάρας βλ. ἐπίσης Θεοχάρη Σταυρίδη, *Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρος. Ἐπιστολές (1731-1884)*, Λευκωσία 2007, σ. 166-167, 715 καὶ 769).

Ἡ ἀγάπη τῶν Κυπρίων πρὸς τὴν Ἀγία φαίνεται, ἐπίσης, ἀπὸ δύο χωριά στίς ἐπαρχίες Λευκωσίας καὶ Πάφου, πού φέρουν τὸ ὄνομά της. Ἀποκλήθηκαν ἔτσι, πιθανότατα, ἀπὸ ἀφιερωμένες στὴν Ἀγία ἐκκλησίες στὴν περιοχή, οἱ ὁποῖες προσδιόρισαν καὶ τὴν ὀνομασία τοῦ οἰκισμοῦ, πού δημιουργήθηκε σταδιακά γύρω ἀπὸ αὐτές, φαινόμενο τὸ ὁποῖο παρατηρήθηκε σὲ πολλές περιπτώσεις στὴν Κύπρο ὅπως γιὰ τὰ χωριά Ἅγιος Δημήτριος, Δομέτιος, Θεράπων, Μάμας καὶ Τύχων.²⁶ Ἡ ἱστορία τῆς ἱδρυσῆς τους εἶναι ἄγνωστη. Ἀμφότερα ἀναφέρονται στίς πηγές τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως παράδειγμα σὲ Κατάστιχα τῶν ἐτῶν 1825 καὶ 1832, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.²⁷ Εἰδικά, ὅμως, ἡ Ἀγία Βαρβάρα Λευκωσίας εἶναι βέβαιο, ὅτι ἱδρύθηκε στὰ χρόνια τῆς Λατινοκρατίας, ἀφοῦ σημειώνεται σὲ παλαιούς χάρτες, ὅπως σὲ αὐτόν τοῦ Ἀμπραχάμ Ὁρτέλιους, τοῦ ἔτους 1573.²⁸ Ὅπως διασώθηκε στὴν τοπικὴ παράδοση, τὸ χωριὸ ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Ἑνετοκρατίας, ὁπότε μεταφέρθηκαν στὸν ναὸ του, τὸ 1570, ἀπὸ γειτονικὴ κοινότητα δύο εἰκόνες γιὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰσβολεῖς τῆς ἐποχῆς.²⁹

Εἰδικὴ πτυχή τῶν σχέσεων Ἀγίας Βαρβάρας καὶ Κύπρου ἀποτελοῦν οἱ ἀπεικονίσεις της σὲ τοιχογραφίες ναῶν τοῦ νησιοῦ, ἀπὸ τὸν 12ο ἕως τὸν 16ο αἰῶνα, καθὼς καὶ οἱ φορητές

26) Σίμου Μενάρδου, *Τοπωνυμικαὶ καὶ Λαογραφικαὶ Μελέται*, Λευκωσία 1970, σ. 55. Γιὰ τὰ χωριά Ἀγία Βαρβάρα Λευκωσίας καὶ Ἀγία Βαρβάρα Πάφου βλ. Γεωργίου Καρούζη, «Ἀγία Βαρβάρα», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. Α', Λευκωσία 1984, σ. 70.

27) Theodore Papadopoulos, *Social and historical data on Cyprus population (1570-1881)*, Nicosia 1965, σ. 126 καὶ 205.

28) Βλ. Andreas and Judith Stylianou, *The History of the Cartography of Cyprus*, Nicosia 1980, ὅπου ἀντίγραφο τοῦ χάρτη τοῦ Ὁρτέλιους εἶναι ἐπικολλημένο στὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ τόμου.

29) Rupert Gunnis, *Historic Cyprus*, ὁ.π., σ. 176. Νεάρχου Κληρίδου, *Χωριά καὶ Πολιτεῖες τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1961, σ. 8.

εἰκόνες της τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Δεικνύουν ἀναμφίβολα τὴ μεγάλη ἀγάπη τοῦ λαοῦ πρὸς τὴ θαυματουργὸ Ἁγία, τὴν προστάτιδά του «ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς εὐλογιᾶς καὶ τὴ θεραπεύτρια τῶν ὀφθαλμῶν του». Τέτοιες τοιχογραφίες ἐντοπίζονται στοὺς ναοὺς τῆς Παναγίας Ἀμασγοῦς κοντὰ στὸ Μονάγρι (12ος αἰ.), τῆς Παναγίας στὸν Μουτουλλᾶ (1280), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σακκᾶ στὴν Γιαλοῦσα (13ος αἰ.), τῆς Παναγίας στὴν Ἑμπα (13ος αἰ.), τοῦ Ἀρχαγγέλου στὸν Πεδουλᾶ (1474), τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἀγιασμάτι στὴν Πλατανιστάσα (1494), τοῦ Ἁγίου Σωζομένου στὴ Γαλάτα (1513), τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ἢ Παναγίας Θεοτόκου ἐπίσης στὴ Γαλάτα (1514), τοῦ Ἁγίου Ἀνδρονίκου στὸν Καλοπαναγιώτη (16ος αἰ.) καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὸν Παλαιόμυλο (16ος αἰ.).³⁰ Ἀπὸ τίς φορητές εἰκόνες ἀναφέρονται αὐτές τοῦ ἔτους 1776 στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας στὸ Ζακάκι, πού ἀνήκει στὸν χρωστῆρα ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικότερους ἐκπροσώπους τῆς Σχολῆς τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἡρακλειδίου, τοῦ ἀγιογράφου Λεοντίου,³¹ καὶ τοῦ ἔτους 1797 στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας στὴν Ἀρμου τῆς Πάφου.³²

Στὴν Κύπρο διαφυλάχθηκαν, ἐπίσης, λείψανα τῆς Ἁγίας, ἐνδειξη τῆς ἀνάγκης τοῦ λαοῦ γιὰ προσκύνησή τους καὶ ἀμεσότερης ἐκφρασης τῆς πίστεως του στὶς θαυματουργικές

30) Γιά τίς τοιχογραφίες στοὺς ναοὺς τῆς Παναγίας Ἀμασγοῦς, τῆς Παναγίας τοῦ Μουτουλλᾶ, τοῦ Ἀρχαγγέλου Πεδουλᾶ, τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἀγιασμάτι, τοῦ Ἁγίου Σωζομένου, τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ἢ Παναγίας Θεοτόκου, τοῦ Ἁγίου Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Παλαιόμυλου βλ. *Andreas and Judith Stylianou, The Painted Churches of Cyprus. Treasures and Byzantine Art*, Nicosia 1997, σ. 243, 328, 339, 218, 86, 95, 321 καὶ 344, ἀντιστοίχως. Γιά τίς τοιχογραφίες στὸν ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἑμπας, βλ. Ἀθανασίου Παπαγεωργίου, «Χρυσελευσας Παναγίας ἐκκλησία, Ἑμπα», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 14ος, Λευκωσία 1991, σ. 109. Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν τοιχογραφία στὸν Ἅγιο Γεώργιο Σακκᾶ ὀφείλω στὸν βυζαντινολόγο Χριστόδουλο Χατζηχριστοδούλου, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμά.

31) Ἐνοριακοῦ Κέντρου Ἁγίας Βαρβάρας Ζακακίου Λεμεσοῦ (ἐπιμ. Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου), Ἁγία Βαρβάρα, Λευκωσία 1999, σ. 32.

32) *Rupert Gunnis, Historic Cyprus*, ὁ.π., σ. 176.

ιδιότητές της. Ἀπό ὅ,τι ἔχουμε ὑπόψη μας, ἡ παλαιότερη ἀναφορά σέ ὕπαρξη λειψάνου της στό νησί γίνεται τό 1546 ἀπό τόν προαναφερθέντα Τσέχο περιηγητή Ὑλντριχ Πρέφατ, ὁ ὁποῖος σημείωσε στό ὁδοιπορικό του ὅτι σέ παρεκκλήσι τῆς Μονῆς τῶν Φραγκισκανῶν στή Λευκωσία εἶδε μεταξύ ἄλλων καί «ἓνα ὁστοῦν τῆς Ἀγίας Βαρβάρας».³³ Λείψανα τῆς Ἀγίας ὑπάρχουν, ἐπίσης, στό μετόχιό τῆς Μονῆς Σταυροβουνίου Ἀγία Βαρβάρα, στούς ναούς τῶν χωριῶν Γιόλου καί Ζακάκι,³⁴ καθώς καί στίς Μονές Κύκκου,³⁵ Μαχαιρᾶ, Τροοδίτισσας, Χρυσorroγιάτισσας καί Ἀποστόλου Ἀνδρέα.³⁶

Ἀντίθετα μέ τήν ὀνομασία ἐκκλησιῶν καί χωριῶν καί τήν ὕπαρξη τοιχογραφιῶν, εἰκόνων καί λειψάνων τῆς Ἀγίας Βαρβάρας στό νησί, πού φανερώνουν τήν πρὸς αὐτήν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, στόν τομέα τῆς ὑμνογραφικῆς παράδοσης δέν ἐντοπίζεται χειρόγραφη ἀκολουθία ἢ κάποιο τοπικό συναξάρι. Ἀπό ὅ,τι ἔχουμε ὑπόψη μας, ἡ μόνη ἀκολουθία τῆς Ἀγίας, πού διαφυλάχθηκε σέ κυπριακό ναό, αὐτόν τῆς Ἀγίας Βαρβάρας Καϊμακλίου, εἶχε δακτυλόγραφη μορφή, ἀνῆκε, δηλαδή, στά νεότερα χρόνια, καί χρησιμοποιήθηκε στήν ἔκδοση σχετικοῦ βιβλίου γιά τήν Ἀγία Βαρβάρα ἀπό τόν πρόωρα θανόντα νεαρό διάκονο Νεόφυτο Πάπυρο (†1977).³⁷ Ἡ πα-

33) Ἀντρου Παυλίδη, *Ἡ Κύπρος ἀνά τοὺς αἰῶνες*, ὁ.π., σ. 298· Παύλου Φλουρέντζου, *Τὰ τσέχικα ὁδοιπορικά*, ὁ.π., σ. 19.

34) Γιά λείψανα στούς τρεῖς αὐτοὺς ναοὺς βλ. Ἐνοριακοῦ Κέντρου Ἀγίας Βαρβάρας Ζακακίου Λεμεσοῦ (ἐπιμ. Χριστοδοῦλου Χατζηχριστοδούλου), *Ἀγία Βαρβάρα*, ὁ.π., σ. 40.

35) Ἡγουμένου Κύκκου *Χρυσοστόμου*, *Ἡ Ἱερά βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή τοῦ Κύκκου*, Κύπρος 1969, σ. 65.

36) Γιά τὰ λείψανα τῆς Ἀγίας στίς Μονές Μαχαιρᾶ, Τροοδίτισσας, Χρυσorroγιάτισσας καί Ἀποστόλου Ἀνδρέα βλ. Ἰωάννη Τσικνοπούλλου, *Ἡ Ἱερά Μονή τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ*, Λευκωσία 1968, σ. 208· *Τοῦ ἰδίου*, *Ἡ Ἱερά Μονή τῆς Τροοδίτισσης*, Λευκωσία 1954, σ. 108· *Τοῦ ἰδίου*, *Παναγία ἡ Χρυσorroγιάτισσα*, Λευκωσία 1964-1965, σ. 154· *Τοῦ ἰδίου*, *Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας*, Λευκωσία 1967, σ. 14.

37) *Νεοφύτου Παπύρου*, *Ἡ Ἀγία Βαρβάρα*, Λευκωσία 1974.

ρουσία τέτοιων ακολουθιών ίσως, σέ τελευταία ανάλυση, νά μή ἦταν καί ἀναγκαία, λόγω τοῦ πανορθόδοξου καί ὄχι τοπικοῦ ὕμνογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος πού ὑπῆρχε γιά τήν Ἁγία, γεγονός πού ἐπέτρεπε τή χρήση μηναιῶν, τά ὁποῖα ἐκδόθηκαν μέν ἐκτός Κύπρου, ἀλλά κυκλοφοροῦσαν εὐρύτατα στό νησί.

Ἕνας ἄλλος τομέας ἀποκαλυπτικός τῆς ἀγάπης τῶν Κυπρίων πρὸς τήν Ἁγία Βαρβάρα εἶναι αὐτός τῶν λαϊκῶν δοξασιῶν καί παραδόσεων. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Γερμανός ἱππότης Κόνραντ Γκρούνεμπεργκ, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τήν Κύπρο τό 1486, καθοδόν πρὸς τοὺς Ἁγίους Τόπους, στό νησί ὑπῆρχε λαϊκή παράδοση γιά μαρτύριο τῆς Ἁγίας στήν Κωνσταντία,³⁸ γεγονός πού ἐρμηνεύεται ὡς ἔκφραση τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀφηγητῶν του γιά κυπριακή καταγωγή της, ὅπως συνέβαινε καί στίς διηγήσεις γιά τήν Ἁγία Αἰκατερίνη.³⁹

Σύμφωνα μέ τόν πρωτοπόρο λαογράφο Ξενοφῶντα Φαρμακίδη, οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ ἀποκαλοῦσαν τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Δεκέμβρη μέ τήν ὀνομασία Νικολοβάρβαρα, ἀπό τίς ἑορτές τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, στίς 4, καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου, στίς 6 τοῦ μηνός.⁴⁰ Ἀπό διάφορες ἄλλες πηγές εἶναι γνωστό, ὅτι τή μέρα τῆς γιορτῆς τῆς Ἁγίας πολλοί κύπριοι τιμοῦσαν τή μνήμη της παρασκευάζοντας κόλλυβα καί ζυμώνοντας πίττες, πού τίς ἔψηναν στό «σάτζι», δηλαδή σέ πήλινο μαγειρικό σκεῦος, καί τίς ὁποῖες ἀποκαλοῦσαν μέ διάφορα ὀνόματα.⁴¹ Γιά παράδειγμα, στό Νέο Λειβάδι Μόρ-

38) Ἄντρου Παυλίδη, *Ἡ Κύπρος ἀνά τοὺς αἰῶνες*, ὁ.π., σ. 228.

39) Γιά τή σχετική παράδοση γιά τήν Ἁγία Αἰκατερίνη βλ. Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ, *Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου*, Ἑνετία 1788, σ. 353.

40) Ξενοφῶντος Φαρμακίδη, *Κυπριακὴ Λαογραφία*, Λεμεσός 1938, σ. 50.

41) «Σάτζι: μαγειρικό σκεῦος, πήλινος ἀβαθής δίσκος μέ δύο ἀφτιά ἢ μεταλλικὴ πλάκα, πάνω στήν ὁποία ἔψηναν πίττες» (βλ. *Κωνσταντίνου Γιαγκουλλῆ, Θησαυρός Κυπριακῆς Διαλέκτου*, Λευκωσία 2005², σ. 466).

φου τίς ἔλεγαν «βαρβαρόπιτες» ἀπό τό ὄνομα τῆς Ἀγίας, ἐνῶ στόν Νικήτα «πίττες τρυπητές».⁴²

Στήν Κύπρο, ἡ Ἀγία Βαρβάρα ἐθεωρεῖτο προστάτιδα κατὰ τῆς ἐπιδημίας τῆς εὐλογιάς καί εἰδικότερα γιά τά παιδιά, γι' αὐτό καί ἦταν ἄφθονα τά τάματα πρὸς τή χάρη της. Ὁ λόγιος γιατρός Νεοκλῆς Κυριαζῆς κατέγραψε λαϊκή διήγηση, πού αἰτιολογοῦσε τήν ἐπικλήσή της γιά τήν ἀσθένεια αὐτή, καί σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Ἀγία ἦταν ἐκπληκτικῆς ὠραιότητας, γι' αὐτό καί ἐθαυμάζετο ἀπό ὅλους, μέ ἀποτέλεσμα νά παρακαλέσει τόν Θεό νά προσβληθεῖ ἀπό εὐλογία, ὥστε νά ἀλλοιωθεῖ τό πρόσωπό της καί νά μή ἐνοχλεῖται ἀπό τοὺς θαυμαστές της.⁴³ Σημειώνει ἀκόμη, ὅτι ἐπιστεῦετο ἀπό τόν λαό πὼς εἶχε ἱαματική δύναμη γιά τίς παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν, γι' αὐτό καί πολλοί ἦσαν ὅσοι προσέτρεχαν στοὺς ναούς, πού ἐτιμῶντο στό ὄνομά της, γιά νά ζητήσουν τή μεσιτεία της καί νά προσευχηθοῦν γιά τή θεραπεία τους.

Στήν ἀγάπη τῶν Κυπρίων χωρικῶν πρὸς τήν Ἀγία Βαρβάρα ἀναφέρεται τό 1918 καί ὁ Βρετανός ἔφορος ἀρχαιοτήτων Τζώρτζ Τζέφρυ⁴⁴, ὁ ὁποῖος λέγει, ἐπίσης, ὅτι τήν ἐπι-

42) Θεοφανοῦς Κυπρῆ - Καλλιόπης Πρωτοπαπᾶ, *Παραδοσιακά ζυμώματα τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1997, σ. 152.

43) «Πιστεύεται ὅτι ἡ Ἀγία Βαρβάρα ἦτο τόσο εὐειδής ὅταν ἔζη καί περικαλλής ὥστε ἐθαυμάζετο ὑπὸ πάντων διὰ τό κάλλος της. Ἐνοχλουμένη ἀπὸ τήν ἐκδήλωσιν αὐτῆν τῶν ἀνδρῶν παρεκάλεσε τόν Θεόν νά προσβληθῇ ἀπὸ εὐλογίαν διὰ νά ἀσχημίση καί παραμείνῃ οὕτως ἀνενόχλητος ἀπὸ τόν θαυμασμόν τῶν ἀνδρῶν. Διὰ τόν λόγον τοῦτον εἶνε πάγκοινος ἡ πίστις ὅτι ἔχει δύναμιν ἱαματικήν καί μάλιστα προφυλακτικήν κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ ἐπιδημίαν τῆς ὁποίας εἶνε κοινὴ ἡ ἐπικλήσις τῆς βοηθείας της καί ἄφθονα τά τάματα. Ἡ Ἀγία θεωρεῖται ὡς προστάτις καί φύλαξ τῶν παιδῶν ἀπὸ τήν νόσον αὐτῆν, ἀλλὰ καί ὡς ὀφθαλμίατρος» (βλ. *Νεοκλῆ Κυριαζῆ*, «Δημιῶδες Κυπριακὴ Ἱατρικὴ», *Κυπριακά Χρονικά* 4 (1926), σ. 14). Στίς ἱαματικές ιδιότητες τῆς Ἀγίας γιά τήν εὐλογία ἀναφέρεται καί ὁ Γεώργιος Παπαχαράλαμπος (βλ. *Γεωργίου Παπαχαράλαμπος, Κυπριακά Ἦθη καί Ἔθιμα*, Λευκωσία 1965, σ. 231).

44) «St Barbara is a somewhat mythical personality but very popular amongst the villagers of Cuprus» (βλ. *George Jeffery, A description*, ὁ.π., σ. 420).

καλοῦντο γιά παροχή προστασίας ἀπό τό χαλάζι καί τίς καταιγίδες, πού συνοδεύονταν ἀπό βροντές.⁴⁵ Τοῦτο σχετίζεται πιθανότατα μέ τόν κεραυνό, πού, ὅπως μαρτυρεῖται στόν βίο της, κατέπεσε ἀπό τόν οὐρανό καί κατέκαυσε τόν εἰδωλολάτρη πατέρα της, Διόσκορο, ὁ ὁποῖος πρωτοστάτησε στό μαρτύριό της. Ἡ Ἁγία θεωρεῖται, ἐπίσης, προστάτιδα τῶν μεταλλωρύχων, γι' αὐτό καί στό συνοικισμό τοῦ μεταλλείου στό Μιτσερό ἀνηγέρθη ἐκκλησιάκι ἀφιερωμένο στήν Ἁγία Βαρβάρα, καθὼς καί προσκυνητάρι στήν περιοχή τοῦ μεταλλείου Καλαβασοῦ, τό ὁποῖο σχετίζεται μέ θαῦμα διάσωσης τῶν ἐκεῖ ἐργαζομένων. Προφανῶς, ἡ ἀνάδειξή της σέ προστάτιδα τῆς ἐργατικῆς αὐτῆς τάξης ἔγινε κατὰ μίμηση παρόμοιου φαινομένου πού παρατηρήθηκε στή Δύση, ὅπου ἡ Ἁγία θεωρεῖται φύλακας τῶν ἐργατῶν ὀρυχείων, τῶν χαλκουργῶν καί διαφόρων ἄλλων.⁴⁶

Τέλος ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ, ὅτι ἐπισήμως, μετά τό 1964, ἡ Ἁγία Βαρβάρα τιμᾶται πανηγυρικά στήν Κύπρο ἀπό τήν Ἐθνική Φρουρά, ὡς προστάτιδα τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπως καί στήν Ἑλλάδα, ὅπου γιορτάστηκε γιά πρώτη φορά στίς 4 Δεκεμβρίου 1829, ἐπί Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια.⁴⁷ Αἰτιολογεῖται δέ ἡ ἐπὶ κλήσῃ της ἀπό τούς πυροβολητές μέ ἀναφορά στό συναξάρι της καί ταύτιση τοῦ κεραυνοῦ, πού, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, κατέκαυσε τόν διώκτη της, Διόσκορο, μέ τίς βολές τῶν πυροβόλων, οἱ ὁποῖες θά ἐξουδετερώσουν τούς ἐχθρούς τῆς ἐλληνικῆς πατρίδας καί τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ

45) «*She was invoked during thunderstorms and hail*» (Βλ. George Jeffery, *A description*, ὁ.π., σ. 420).

46) Ἰωάννη Ράμφου, «Βαρβάρα», ὁ.π., σ. 611.

47) Ν.Θ.Κ., «Βαρβάρα Ἁγία [Στρατ.]», *Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. Στ', Ἀθήνα χ.χ., σ. 671.